

i partijskih čistki, o kojima piše Petrović – nisu samo etnički, nego i vjerski, rasno, klasno, ideološki i politički definirani. Stoga se etničko čišćenje razlikuje od vjerskih progona, politički, ideološki i klasno motivirana revolucionarnog terora i partijskih čistki, rasno, vjerski, etnički i socijalno motiviranih transfera i razmjena stanovništva i genocida. Premda nije pridonijela jasnijem definiranju pojmova i potpunijim opisima njihove povijesti, Petrovićeva knjiga koristan je pregled različitih oblika političkog nasilja i zločina u povijesti.

*Mirjana Kasapović
Fakultet političkih znanosti,
Sveučilište u Zagrebu*

Prikaz

Mila Dragojević
**Amoral Communities:
 Collective Crimes in Times
 of War**

Cornell University Press, Ithaca i London, 2019,
 224 str.

Knjiga *Amoral Communities: Collective Crimes in Times of War (Amoralne zajednice: kolektivni zločini u doba rata)* autorice Mile Dragojević bazira se na etnografskom istraživanju lokalnih zajednica pred početak i s početkom oružanog sukoba u Hrvatskoj 1991. godine. Autorica koristi arhivsku građu i druge sekundarne izvore te 131 strukturirani intervju s osobama iz zajednica koje su iskusile različite razine

nasilja 1991. godine. Knjiga uspoređuje različite regije s miješanim etničkim sastavom u Hrvatskoj; one koje su iskusile razmjerno visoku razinu nasilja 1990-ih (Slavonija, Lika, Banovina) i one koje gotovo uopće nisu iskusile nasilje (Gorski kotar). Razgovore sa svojim sugovornicima, svjedocima nasilja na mikrorazini u Hrvatskoj, autorica uspoređuje s rezultatima istraživanja u Ugandi (36 intervju) i Gvatemali (18 intervju), testirajući svoje teze u drugačijem kontekstu postkolonijalnih građanskih ratova 1980-ih. Knjiga se sastoji od šest poglavlja, uvoda i zaključka te priloga, bilješki, popisa literature i kazala pojmova.

Prema autorici, amoralne zajednice – po uzoru na Benedicta Andersona također i imaginarne zajednice (str. 47) – karakteristične su po tome što u njima pojedinci nemaju slobodu izraziti svoja osobna uvjerenja koja odstupaju od dominantno prihvaćenog političkog uvjerenja te zajednice. Tako se u amoralnim zajednicama i sama definicija zločina reinterpretira na način da se zločini protiv civilnog stanovništva – označenog kao “neprijatelji” – opravdavaju kao oblik preventivne samoobrane vlastite etnički definirane države. Prema takvoj definiciji, ta je država nužna za preživljavanje te etničke zajednice (str. 20). U takvim zajednicama događaju se kolektivni zločini nad civilnim stanovništvom koji, prema autorici, imaju politički cilj; politički motivirano nasilje bazirano na etničkim, religijskim ili ideološkim temeljima. Kolektivno nasilje uključuje etnocid i genocid, ali i sve druge oblike nasilja usmjerene prema određenim zajednicama ili pripadnicima tih zajednica. Klice tog nasilja često se prvo javljaju u retorici političara koja tako ulazi u *main-*

stream. Kroz poglavlja autorica navodi takve primjere u kojima su se tijekom 1990. i 1991. godine određene etničke zajednice Srba i Hrvata u Hrvatskoj pretvorile u amoralne zajednice. Autorica obraća pažnju i na pitanje zašto u kontekstu interetničkog sukoba neke zajednice ne postanu amoralne.

U prvom poglavlju autorica analizira sam pojam amoralnih zajednica i kako se one uspostavljaju. Neki od važnijih uvjeta su nasilje, uvođenje izvanrednog stanja i sveopća etnicizacija političkih pozicija. Prema tom shvaćanju, pripadnik neke etničke zajednice zastupa samo jednu političku poziciju koja se smatra poželjnom za očuvanje njegove etnički definirane države. Proces etnicizacije na državnoj razini može se prelići na lokalnu, mikrorazinu, stvarajući nove političke etnicitete koji reduciraju raznolikost političkih pozicija i preferencija u jednoj etničkoj zajednici (str. 47). Tako se etnicizacija na lokalnoj razini manifestira na radnom mjestu, gdje se ljudi grupiraju s obzirom na pripadnost (ili percipiranu pripadnost) grupi. Istovremeno u javnom prostoru određene poruke i simboli potiču daljnju etničku polarizaciju, dok u školi djeca komuniciraju političke poruke svojih roditelja (*ibid.*). Što se tiče nasilja nad civilima u amoralnim zajednicama, autorica stoji pri tvrdnji kako ti zločini prvenstveno ispunjavaju političke, a ne vojne ciljeve. Knjiga upućuje na to da do takvog nasilja dolazi nakon što je uspostavljena vojna kontrola nad nekim područjem; takvo nasilje prethodi uspostavi političke vlasti, upereno je protiv onih koji se smatraju političkim i/ili ideološkim neprijateljem te su njegova meta često simboli jedne etničke grupe bez vojno-strateškog značaja (str. 47-49).

U drugom poglavlju autorica izlaže dokaze za postojanje takvih amoralnih zajednica i pokazuje kako je u Hrvatskoj teklo njihovo formiranje. Jedan od važnih mehanizama je diskurs prijete, odnosno nametanje svojevrsnog izvanrednog stanja u kojem se pomoću lažnih vijesti, glasina i propagande širi panika u etničkim zajednicama. Prema nalazima autorice, Hrvatska demokratska zajednica (HDZ) i Srpska demokratska stranka (SDS) su od parlamentarnih izbora 1990. godine kontinuirano koristili diskurs koji je povezivao državnost i etničku pripadnost. Kako je jedna strana vidjela drugu kao opasnost za opstanak svoje etnički definirane države, tako se taj strah prelijevao prema dolje. Kao rezultat etniciziranja međuljudskih odnosa na lokalnoj razini, ljudi koji su godinama živjeli u prijateljskim odnosima odjednom su počeli biti percipirani kao “Srbi” i “Hrvati”. Međutim, u Gorskom kotaru, također multietničkoj regiji, nije došlo do takvog prelijevanja, između ostalog zbog snažne antifašističke ostavštine koja je svaku etničku isključivost povezivala s fašizmom. Također, intervjui su pokazali kako su u Gorskom kotaru pojedinci imali više slobode izraziti svoje političke afinitete neovisno o svojem etnicitetu, te je mnogo Srba sudjelovalo u Hrvatskoj vojsci (HV), a samo je manjina napustila te prostore.

U trećem poglavlju autorica se bavi jednim od ključnih faktora za nastanak amoralnih zajednica: isključenjem umjerenih pojedinaca koji se odupiru etnicizaciji. Kao jednog od takvih umjerenjaka koji je spriječio stvaranje amoralnih zajednica u Gorskom kotaru autorica navodi Franju Starčevića, mirovnog aktivista koji je radio na dijalogu i sprječavanju eskalacije sukoba u toj regiji. Osim toga, u Gorskom

kotaru je lokalno političko vodstvo odbilo provoditi politike koje bi vodile daljnjem eskaliranju sukoba i etnicizaciji, a lokalni Srbi nisu osjećali lojalnost prema vlastima SAO Krajine. Kroz analize intervjuva autorica pokazuje kako su pojedinci koji nisu išli linijom etnicizacije – koji nisu htjeli “birati stranu” – izolirani ili ostracizirani od tih zajednica. Druga metoda bila je međusobna kontrola unutar etničkih zajednica u obliku pritiska da se ne komunicira s pripadnicima druge etničke zajednice kako bi se vlastita zajednica dodatno homogenizirala i odredila nasuprot druge. Treća metoda bile su izravne prijetnje i targetirano (fokusirano i usmjereno) nasilje protiv takvih pojedinaca. U tom smislu, ako pritisci i prijetnje nisu izolirali te pojedince, primjenjivalo se direktno nasilje i ubojstvo. Kao primjere ubijenih umjerenjaka autorica navodi šefa osječke policije Josipa Reihl-Kira i predsjednika općinske skupštine Vrginmosta Dmitra Obradovića; obojicu su ubili pripadnici vlastitih etničkih zajednica zbog njihovih mirovnih napora.

U četvrtom poglavlju knjiga se bavi stvaranjem granica, fizičkih prepreka u obliku barikada, kontrolnih točaka i linija razdvajanja/bojišnica. Taj element je izrazito bitan za stvaranje amoralnih zajednica jer doslovce prisiljava pojedince i grupe koje teže neutralnosti da se odrede za jednu stranu, hrvatsku ili srpsku, ovisno o vlastitom porijeklu. U nekim slučajevima se odstupanje od boravka u zabarikadiranim zajednicama kažnjavalo smrću (str. 98). Na taj način je diskurs političara o prijetnji i nemogućnosti suživota postao uvjerljiviji na mikrorazini. Ubrzo su na diskurzivnoj razini čitave zajednice postale neprijateljske i prijetnja za vlastitu etnički određenu državu. Autorica uočava i kako te barika-

de i granice nisu služile samo za zaštitu tih zajednica, već i za uspostavu pune kontrole nad njima. To se vidi na primjeru kada su 1994. godine lokalne vlasti Republike Srpske Krajine (RSK) u Zapadnoj Slavoniji protestirale kod središnjih vlasti RSK zbog otvaranja autoputa Zagreb – Beograd jer se time omogućava masovni odlazak srpskog stanovništva na teritorij Republike Hrvatske i njegovo apliciranje za hrvatsko državljanstvo (str. 103-104).

U petom poglavlju autorica se bavi utjecajem pamćenja događaja iz prošlosti na formiranje amoralnih zajednica. U kontekstu Hrvatske to je prvenstveno pamćenje događaja iz Drugog svjetskog rata kao svojevrsnog intergeneracijskog narativa. Pritom su sugovornici uglavnom pričali o tim događajima iz osobne perspektive. U nekim slučajevima ti su narativi prenosili određenu političku poruku, ali nisu imali javnu političku namjenu. S obzirom na različita svjedočenja prikupljena u različitim regijama Hrvatske, autorica nije mogla utvrditi kauzalnost između tih intergeneracijskih narativa i uzoraka nasilja 1990-ih. Pritom je zamijetila da je došlo do svojevrsne etnicizacije pamćenja i preklapanja pamćenja iz Drugog svjetskog rata i rata 1990-ih. Ta je etnicizacija bila uspješnija u regijama gdje su već stvoreni uvjeti za uspostavu amoralnih zajednica. Što se tiče povezivanja iskustava iz obaju sukoba, autorica je dobila različite odgovore: od onih da je veza očita do onih koji nisu vidjeli vezu između dva rata. Sugovornici su više uočavali neke sličnosti po pitanju širih pojava povezanih s oba sukoba: nacionalizma, etnicizacije, straha itd.

U zadnjem poglavlju autorica analizira nasilje nad civilima kao političku, a ne vojnu strategiju. U tom smislu nasilje se pro-

vodi nad pojedincima na temelju njihovog političkog etniciteta. Tijekom 1991. takvo je nasilje provedeno nad civilima u Zapadnoj i Istočnoj Slavoniji, Banovini, Lici i Dalmatinskoj zagori te ponovno 1995. godine u tim regijama – izuzev Istočne Slavonije koja je mirno reintegrirana. Autorica ističe kako je takvo nasilje najčešće provođeno u prvim danima zaposjedanja određenog teritorija i onda je korišteno kako bi se prenijela ta poruka i suzbila bilo kakva opozicija od pripadnika druge etničke zajednice ili pripadnika vlastite etničke zajednice koji se ne slažu s vladajućom politikom. Žrtve su često odabirane po ključu teritorijalnosti; sela za koja su počinitelji znali da su dominantno hrvatska ili srpska.

Ova knjiga pruža dobar uvid u problematiku eskalacije sukoba u Hrvatskoj 1991. godine te etnifikacije samog sukoba kao i odnosa etničkih i političkih grupa u multietničkim sredinama. Konačna posljedica te etnifikacije su amoralne zajednice, a nasilje je sredstvo etnifikacije, čime se ti partikularni identiteti generiraju i osnažuju. Tu se autorica oslanja i na istraživanje Maxa Bergholza i njegovu knjigu *Nasilje kao generativna sila*, kao i na istraživanje V. P. Gagnona na temelju kojeg je nastala njegova knjiga *The Myth of Ethnic War: Serbia and Croatia in the 1990s (Mit etničkog rata: Srbija i Hrvatska tijekom 1990-ih)*. Ova knjiga će biti izrazito korisna za daljnje istraživanje ratova na prostoru nekadašnje Jugoslavije, kao i općenito etnografima, sociolozima, kulturolozima, povjesničarima, politolozima, kriminolozima te istraživačima iz polja studija pamćenja, tranzicijske pravde i studija rata.

Sven Milekić
Sveučilište u Maynoothu, Irska

Prikaz

Ivo Goldstein Kontroverze hrvatske povijesti 20. stoljeća

Profil knjiga, Zagreb, 2019, 261 str.

Pred nama je knjiga *Kontroverze hrvatske povijesti 20. stoljeća* čiji je autor Ivo Goldstein, redoviti profesor povijesti na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu. Knjigu je objavila ugledna zagrebačka nakladnička kuća Profil knjiga. Knjiga ima 261 stranicu i sadrži uvod, 15 poglavlja i bilješku o autoru. U kratkom uvodnom dijelu autor navodi razlog pisanja ove knjige, naime 15 tema ili, bolje rečeno, pitanja iz suvremene hrvatske političke povijesti koja u domaćoj javnosti, ali i znanosti izazivaju različita tumačenja i sporove. Kronološki gledano, knjiga se bavi razdobljem od 1914. do kraja 1999. godine. Drugim riječima, obrađeno je burno i kontroverzno “kratko” XX. stoljeće hrvatske povijesti, odnosno “doba ekstrema” prema pokojnome britanskom povjesničaru Ericu Hobsbawmu.

Prvo poglavlje naslovljeno je “Ulazak Hrvatske u Jugoslaviju – jesu li se Hrvati ponijeli kao ‘guske u magli’?”. Autor u njemu prikazuje ključne političke događaje koji su doveli prvo do stvaranja Države Slovenaca, Hrvata i Srba, a zatim i do jugoslavenske monarhije koja se prvotno zvala Kraljevstvo Srba, Hrvata i Slovenaca na čelu sa srbijanskom (kasnije jugoslavenskom) kraljevskom dinastijom